

JURAJ DUBROVČANIN O ARISTOTELOVU TUMAČENJU POKRETAČA PRVOG KRUGA

Marija Brida

Vizija pravilnih i vječnih kruženja zvijezda kroz eterska prostranstva može nam danas govoriti samo pjesničkim govorom, ili pak povijesnim govorom prohujalih epoha. Njezina je životnost — kao poticaj bilo istraživanju bilo pobijanju — davno sišla s našeg horizonta. No u povijesti ideja ta je vizija kroz duga stoljeća razgraničavala, i ujedno dovođila u vezu, beskrajn, spoznaji nepristupačan kaos i prostorno ograničen, spoznatljiv kosmos. Iako ne najgenijalnija, jer joj prethodi pitagorovski kosmos sa Zemljom kao planetom koji se poput drugih zvijezda kreće svojom putanjom i platonska teza o aksijalnom Zemljinom okretanju, bila je Aristotelova zamisao kosmosa sa Zemljom kao mirnom kuglom u središtu najraširenija od antike do kraja srednjega vijeka. Čudnim hirom mašte smjestio je Aristotelov veliki um fizičku nepokretnost upravo u središte podmjesečne regije, ispunjene nestabilnošću tijelâ koja nastaju i propadaju kao prolazne kombinacije vatre, zraka, zemlje i vode, a gibanja su im nepravilna i prekidna jer nastaju srazovima iz pravocrtnog kretanja u ograničenom prostoru. Iznad Mjesečeve orbite prilike su drukčije: jednostavna supstancija, eter, ispunja ta prostranstva i formira neraspadljiva tijela kojima je svojstveno kružno kretanje. Vječna nebeska tijela kruže tako neprekidno oko našeg nesavršenog podmjesečnog svijeta te, iako to nije svrha njihova kruženja i opstanka, ipak se u ovim našim podmjesečnim zbivanjima stječu utjecaji savršenih zvjezdanih kretanja. Opreznost učenjaka zadržala je Aristotela od pokušaja bilo kakvog bližeg kvalificiranja tih utjecaja; on smatra da ljudsko znanje ne može na takva pitanja dati adekvatne odgovore. Nije se htio upustiti niti u određenje broja nebeskih sfera nego, uzevši kao možda vjerojatan broj 55 ili 47, prepušta to pitanje matematičarima kao »onima koji su upućeniji« (*Met.* 1074a). Radije nego o sferama govori Aristotel jednostavno o prostornim kretanjima zvijezda, što je bez sumnje bolje odgovaralo istraživanjima, bilo da su se ona razvijala pod okriljem geocentričkih predodžbi, bilo da su se od njih oslobađala.

U osmoj od svojih peripatetičkih disputacija,¹ *De motore primi orbis*, razmatra Juraj Dubrovčanin pitanja koja se odnose na Aristotelovo tumačenje kauzalne veze prvog pokretača i prvog pokrenutog, tj. veze prve apstraktne inteligencije i kruženja zvijezda stajačica. Uvodeći čitatelja u problematiku on ističe da Aristotel razlikuje dva roda onoga što je vječno: jednome pripada ono što uvijek sebi jednako traje, drugome ono što je u neprestanom tijeku. Prema tome u prvi rod spadaju odvojene Inteligencije, nebeska tijela, prva materija i elementi shvaćeni u njihovoj cjelovitosti,² u drugi pak kretanje i vrijeme. U sedmoj disputaciji Dubrovčanin je raspravljao o Aristotelovom tumačenju uzročne veze prvog pokretača i nepromjenljivih vječnih stvari zaključivši da je po Aristotelu ta veza samo finalna. Sada on proširuje raspravu na ono što je kao tijek vječno. Rasprava se koncentrira na kretanje jer je vrijeme koje je Aristotel definirao kao »broj kretanja prema onome što je bilo ranije i što će biti kasnije«, nesamostalno u odnosu na kretanje te bez kretanja ne može opstojati. U ograničenom svemiru pak vječno može biti samo kružno kretanje; nepravilna i prekidna kretanja podmjesečnog svijeta nemaju prerogative vječnosti. Tako se u biti problematika svodi na pitanje odnosa prvoga pokretača i prvoga vječnog kruženja: da li prvi pokretač pokreće prvi krug neposredno kao njegova *Intelligentia assistens* ili pak posredno preko nekoga podređenog mu činioca; da li je kauzalna veza između prvog pokretača i prvoga pokrenutog i finalna i eficientna ili se pak sastoji u samo jednome od ta dva roda kauzalnosti?

Pripremajući svoj odgovor Raguseius najprije daje pregled najraširenijih i najznačajnijih mišljenja o tim pitanjima. Kao »općenito« mišljenje, u smislu najuobičajenijeg shvaćanja tih Aristotelovih stavova navodi se ono prema kojemu svaki krug ima dva pokretača: vlastitog i općeg. Vlastiti je pokretač Inteligencija pridružena (*applicata*) krugu, a opći je pokretač najviša Inteligencija ili Bog, koji nije nijednom krugu pridružen. Ovaj opći pokretač djeluje svršnom uzročnošću, a vlastiti pokretači su eficientni uzroci kretanja svojih krugova. To je, smatra Dubrovčanin, a u tome se slaže s Iandunusom, bilo i mišljenje Averroesa, premda drugi drže da je po Averroesovom tumačenju Aristotel uzeo

¹ Tematika prvih sedam disputacija iz djela: *Georgii Ragusei ... Peripateticae Disputationes ... Venetiis 1613*, izložena je u broju 1—2 ovoga časopisa, str. 151—184. — Naslov osme disputacije, doslovno preveden »O pokretaču prvoga kruga« podrazumijeva zapravo pokretača prvoga kruženja; no zadržavam u raspravi doslovan prijevod Dubrovčaninovog izraza »*orbis*«. — Oznake pojedinih mjesta iz djela različitih autora koje Dubrovčanin veoma iscrpno navodi u svojim raspravama moguće je ovdje navesti samo na nekim značajnijim mjestima.

² *Intelligentiae separatae, coelestia corpora, materia prima, elementa secundum totam eorum substantiam considerata* (136). Brojevi u zagradama znače stranice gore navedenog djela. U značenju »*Intelligentiae separatae*« ili također »*I. assistentes*«, »*applicatae*«... dolazi u Dubrovčanina uvijek veliko početno slovo supstantiva, te u tom i sličnim slučajevima (*Deus, Coelum*) zadržavam takvo označivanje.

da prvi pokretač jest Inteligencija pridružena prvome krugu te pokreće taj krug u jednome i drugom rodu uzročnosti. — Aleksandar Afrodizijski uzima da svaki krug ima dva pokretača, oba vlastita; jedan je sjedinjen s onim što se kreće, drugi odvojen. Sjedinjeni pokretač jest umna duša, a odvojeni asistirajuća Inteligencija. Umna duša jest eficiens kretanja nebeskih tijela, a asistirajuća inteligencija svršni uzrok. Aleksandar je smatrao, kaže se dalje, da ima toliko Inteligencija koliko nebeskih krugova, a prva od tih Inteligencija jest Bog. Razmatrajući to mišljenje Avenenna je uz dva vlastita pokretača svakoga kruga uzeo još jednoga univerzalnog koji je sveopća svrha. Od novijih je filozofa, iznosi dalje Dubrovčanin, Aleksandrovo tumačenje ovih Aristotelovih stavova prihvatio Franciscus Bonamicus. — Gregorius Ariminensis, čije mišljenje Dubrovčanin smatra najbližima Aristotelu, uzima da pod imenom prve Inteligencije Aristotel podrazumijeva Boga koji je neposredno pridružen prvome krugu te ga pokreće ne samo kao svrha nego i kao eficiens. Na analogan način pokreću svoje krugove i niže Inteligencije, tj. i svršnom i eficientnom uzročnošću. Tome mišljenju se priklanjaju, također Federicus Pendasius i Franciscus Piccolomineus. — Kao četvrto mišljenje Dubrovčanin zatim iznosi stav Tome Akvinskoga, Duns Scotusa i Th. Caietanus u tom pitanju. Oni su uzeli, kaže se, da prema Aristotelu svaki od nižih krugova ima samo jednog pokretača, tj. njemu pridruženu odvojenu Inteligenciju, dok prvi krug, osim pridružene mu Inteligencije, ima Boga kao naročit uzrok njegovoga kretanja. Oba ova pokretača pokreću prvi krug i svršnim i eficientnim uzrokovanjem, no prva Inteligencija (koja je Bogu podređena) pokreće taj krug neposredno, a Bog posredstvom prve Inteligencije.

Pitanja Aristotelovog tumačenja posrednog i neposrednog te eficientnog i finalnog pokretanja nebeskih krugova Dubrovčanin поближе razmatra u analizi stavova Ioannesa de Ianduno,³ »filozofa veoma oštroumnoga i veoma dobrog poznavaoa Averroesove doktrine«. Uz pozivanje na Aristotela on svoje razloge, kojima nastoji dokazati da Aristotel uzima dva pokretača prvoga kruga, podupire i Averroesovim autoritetom (što ne znači da mu se i zaključci podudaraju s Averroesovima). Prema prvom Iandunovom argumentu, treba razlikovati ono što pokreće kao ljubljeno i željeno (*amatum et desideratum*, tj. predmet, objekt) od onoga što pokreće jer ljubi i želi (*amans et desiderans*, tj. subjekt);⁴ prvi princip pokreće kao ljubljeno i željeno (prema Aristot. 12. *Metaph.* tex. 36.) tj. kao svrha; nužno je dakle osim prvog principa uzeti i princip koji pokreće jer ljubi i želi, a to je Inteligencija pridružena prvom krugu, koja pokreće taj krug neposredno, kao eficientni

³ *Ioannes de Ianduno (Jandunus)* — magister artium, umro 1328. u Ardenima. Prijatelj i politički pristaša Marsilia Padovanskog; 1326. ekskomuniciran; živio pod zaštitom Ludviga Bavarskog. Komentirao Aristotelova djela: *Physica, De Coelo, De Anima, Metaphysica*; i Averroesovo djelo *De substantia orbis*.

⁴ Termine »subjekt« i »objekt« uzimam ovdje u značenju koje je danas uobičajeno.

uzrok. Prema drugom Iandunovom argumentu, sve što proizvodi kretanje, proizvodi ga radi nečega plemenitijeg od sebe (Arist. 2. *De coelo*, tex. 64.); no od prvoga pokretača nema ničega plemenitijeg; on dakle ne može biti eficientni (ili proizvodni) uzrok kretanja prvog kruga, nego samo njegova svrha. Treći razlog koji Iandunus navodi za svoju tvrdnju da, po Aristotelu, Bog ne može neposredno proizvoditi kretanje prvoga kruga sastoji se u supoziciji da bi kretanju proizvedenom od apsolutno beskonačnog prvog pokretača pripadala apsolutna pokretna snaga te bi se sveukupno takvo kretanje izvršilo u neprotežnom momentu vremena; prema tome, pokretačka Inteligencija prvog kruga nužno se razlikuje od Boga kao apsolutnog prvog pokretača. Uz ovaj argument, koji Iandunus podupire i stavovima Averroesa iz 8. *Phys. comm.* 79 & 12, i *Metaph. comm.* 41, pristaju i Th. Aquinas, D. Scotus i Th. Caietanus. Ne poričući vrijednost samome argumentu Raguseius međutim smatra da on ne pogađa Aristotelovo tumačenje tih pitanja. On primjećuje da nije nelogično uzeti da snaga koja je konačna u konačnome intervalu vremena postaje beskonačna ako se vrši kroz beskonačno vrijeme koje u apsolutu aktualno jest, dakle da Aristotel nije nužno morao proturječiti beskonačnosti prvog pokretača ako je uzeo da on neposredno pokreće prvi krug kao eficientns toga kretanja. Dubrovčaninove primjedbe na prva dva Iandunusova argumenta polaze također sa stanovišta da ono što je u propadljivih bića stvarno razdvojeno može činiti zbiljsko jedinstvo u aktualnosti neraspadljivih vječnih bića. On dakle prihvaća propoziciju prvog Iandunovog argumenta za raspadljiva bića, ali ne i za kretanja nebeskih krugova: *»Doista, kako u prvome krugu tako i u ostalima, ono što ljubi i želi nije različito od ljubljenoga, već se smatraju jednim i istim u samoj stvari, iako to jedno zadobiva različite formalne razloge. Dakle bilo koja Inteligencija, kao od same sebe pojmljena i željena, okreće svoj krug u rodu finalnog uzroka; ukoliko pak samu sebe poima i želi, okreće ga u rodu eficientnog uzroka«* (140). Očito Dubrovčanin ovdje ima u vidu *nōēsis noēseōs* kao temeljno svojstvo božanskog uma. On dakle raspravu iz 12. *Metafiz.* (1073 a, b; 1074 a, b) tumači tako da Aristotel, u principu, pridaje to svojstvo svim odvojenim Inteligencijama tj. svim nepokretnim pokretačima: um koji je (u svome krugu) začetnik kretanja, ozbiljuje jedinstvo finalne i eficientne uzročnosti, a ovo je utemeljeno u jedinstvu objektivnog i subjektivnog principa u božanskoj misli. Sa toga stanovišta razrješuje Raguseius i drugi Iandunusov argument: prihvaća se propozicija da ono što proizvodi kretanje u svijetu raspadljivih ograničenih bića proizvodi ga uvijek radi nečega savršenijeg od sebe tj. radi ljubljenog i željenog; no kako u prvome pokretaču ovo čini jedinstvo s onim što ljubi i želi, nema zamjerke tome da bi prvi pokretač bio eficientns kretanja, jer proizvedeći kretanje prvoga kruga ljubi i želi svoje vlastito savršenstvo. (Ovaj se razlog u potpunosti odnosi samo na pokretača prvoga kruga, jer drugi nepokretni pokretači promatraju njegovo savršenstvo; no ipak Aristotel im, smatra Dubrovčanin, daje kao Inteligencijama autonomiju te bi oni mogli, kako je izneseno u sedmoj disputaciji, upraviti svoje

promatranje i djelovanje i drugim pravcem, što bi imalo za posljedicu drukčiji, manje savršen kosmos). — Pri razrješavanju Iandunusovih argumenata Dubrovčanin primjećuje da se Iandunus uzimajući da je neposredni pokretač »amans et desiderans« tj. ono što ljubi i želi (za razliku od Boga kao posrednog pokretača) približuje Aleksandrovoj tezi o umnoj duši kao unutarnjem neposrednom pokretaču, što je platonistička, a ne peripatetička teza. Aristotel naime izričito naglašava odvojenost i pokretačku autonomnost Inteligencija (smjestivši time, na osebujuan način, horizam na nebo!). — U ostalim Dubrovčaninovim replikama na prigovore tome da se prema Aristotelu pokretanje prvog kruga tumači samo jednim pokretačem, nema momenata koji bi u diskusiju unosili nešto bitno novo, te ih ne navodim.

Prelazeći na svoju interpretaciju Aristotelovog shvaćanja tih pitanja Dubrovčanin podsjeća čitatelja da Aristotel dokazavši u 8. knjizi *Fizike* logičku nužnost (u smislu izbjegavanja beskonačnog niza) nepokretnog pokretača, nije odredio broj nepokretnih pokretača: da li je jedan ili ih ima više, i ako ih ima više da li beskonačan ili konačan broj. Izričito je međutim, iznosi Dubrovčanin, Aristotel objasnio svoje mišljenje o tome u 12. *Metaf. tex. 43.* gdje kaže da »*nužno ima toliko supstancija po prirodi stalnih, po sebi nepromjenljivih i bez veličine*« (140; Dubrovčanin je tu citirao Aristotela) koliko ima nebeskih krugova. Prema tome, broj nepokretnih pokretača nije, po Aristotelu, beskonačan, nego odgovara broju kretanja zvijezda (u Aristotela ponajviše dolazi izraz: *foraì tôn ástrôn*), odnosno (prema pitagorejsko-platonističkoj terminologiji) nebeskih sfera. Svi su ti nepokretni pokretači vječne i nepromjenjive supstancije bez veličine, tj. Inteligencije odvojene od samih nebeskih tijela koja pokreću vječnim i neprekidnim kružnim kretanjem. Jedna od tih Inteligencija jest prva: to je pokretačka Inteligencija prvog kruga, tj. pokretač kruženja zvijezda stajačica. Druge Inteligencije pokreću niže krugove, tj. upravljaju kruženjima planeta, Sunca i Mjeseca. Iako su one ontički samostalne i imaju vlastite svrhe svog bitka i kretanja ipak se, u svojoj težnji za savršenstvom, u svome djelovanju ugledaju u apsolutno savršenstvo prve Inteligencije; iz takvog njihova djelovanja proizlazi sredenost našega kosmosa u kojemu se svi utjecaji od Inteligencija upravljanih zvjezdanih kretanja stječu u njegovom središtu, tj. u podmjesečnom zemaljskom svijetu. Poredak među pokretačkim Inteligencijama stoji dakle u vezi sa stupnjem njihovog savršenstva i sa težnjom prema savršenstvu. Aristotel, po mišljenju Dubrovčanina, ne smatra taj poredak apsolutnim jer iz autonomije uma proizlazi da um sam sebi postavlja svrhe; ako bi, prema tome, neke od nižih Inteligencija postavile sebi druge svrhe djelovanja nego što je ugledanje u savršenstvo prve Inteligencije, ne bi to doduše ništa izmijenilo u apsolutnom savršenstvu prve Inteligencije, ali bi imalo za posljedicu promjene kosmičkog reda. Moglo bi se dakle reći da prva Inteligencija jest »*prima inter pares*« u odnosu na druge Inteligencije. — Prva Inteligencija, prema Dubrovčaninovom tumačenju Aristotela, neposredno upravlja kretanjem prvog zvjezdanog kruženja te je eficientni i finalni uzrok

toga kretanja; analogno druge pokretačke Inteligencije neposredno pokreću i upravljaju svoje krugove kao eficijensi i svrhe; osim ovih pokretačkih Inteligencija ne postoje nikakve druge odvojene Inteligencije kao po sebi vječne supstancije. Iznad prve Inteligencije ne postoji dakle ništa savršenije: »prema tome, Aristotel nije poznavao nikakvog drugog Boga osim Inteligencije prvog kruga« (140). Prvi krug ima dakle, po tom tumačenju, samo jednoga nepokretnog pokretača, tj. odvojenu Inteligenciju prvoga kruga ili Boga koji neposredno pokreće taj krug. Takvo tumačenje zastupaju mnogi uvaženi interpretatori Aristotela kako stariji tako i noviji, poimenice Piccolomineus i Pendasius, kaže Dubrovčanin te napominje da je i on to mišljenje prihvatio naveden razlozima i autoritetom onih koji ga zastupaju, nakon što je razne aspekte tog pitanja marljivo proučio.

Otklanjajući kao više platonističke nego peripatetičke one pokušaje koji teškoće aristotelovske koncepcije odvojenih pokretačkih Inteligencija zaobilaze uzimanjem imanentnih pokretača (umne duše u aleksandrimskom tumačenju, odnosno kosmičke duše u platoničara) Dubrovčanin nastoji što istinskije zahvatiti Aristotelovu zamisao, sluteći vjerojatno da ona stoji u vezi s jednim bitnim momentom Aristotelove filozofije, s transcendencijom stvaralačkog uma i s poimanjem života uma kao samosvrhe. Pošto je naime uzeo da su nadmjesечna prostranstva ispunjena eterom, supstancijom sasvim jednostavnom te neraspadljivom i kvalitativno nepromjenljivom, Aristotel je odbacio mogućnost da zvjezdana kretanja tumači utjecajem energetičkih činilaca imanentnih samoj supstanciji, kako je to učinio za kretanja u podmjesечnom svijetu; tako je, za nadmjesечnu regiju koju je smatrao savršenom, stvorio privid nužnosti vanjskih pokretača. Takav horizont ipak postaje smisaon, ako imamo u vidu Aristotelovu misao o savršenoj autonomiji božanskog uma; u nesavršenom podmjesечnom svijetu stoji pak ta misao u vezi s autonomijom ličnosti, koja doista u Aristotelovom sistemu ima prikladnije pojmovno utemeljenje nego u Platonovom. — Pri objašnjavanju načina kojim Inteligencije (kao eficijenti uzroci) proizvode kretanja krugova kojima su pridružene treba napomenuti da termin »Nebo« (*ouranós*, *Coelum*) ima u Aristotela više značenja (kako on to i kaže u *1. De Coelo*, tex. 95, 96); no prevladava ono značenje po kojemu se pod »Nebom« podrazumijeva sveukupan prostor ispunjen eterom u kojemu kruže planeti i zvijezde (uključivši Sunce i Mjesec). U ovom smislu Nebo je jedno. Ponekad se međutim tim terminom označuju pojedini nebeski krugovi (kruženje zvijezda), kojih dakako ima više te se govori o »prvom nebu« itd. Ukoliko se, u interpretaciji Aristotela, terminom »Nebo« označuje spoj kruga i Inteligencije, treba to posebno napomenuti (kako to i čini Dubrovčanin na jednom takvom mjestu). — Ovdje se uzima prvo navedeno značenje. Dubrovčanin ističe da Nebo samo po sebi ne sadrži pokretnih snaga, nego mu kretanje proizlazi od pokretačke Inteligencije. Iako je Inteligencija odvojena od kruga, te nije njegova *forma informans*, nego *forma assistens* (146), ipak je njezina veza s pokretanim krugom toliko intimna da »kako se je usudio ustvrditi Aver-

roes u 2. De Coelo. comm. 3. iz Inteligencije i kruga postaje jedinstvenije jedno, nego iz materije i forme« (146). — Za kretanje nebeskoga kruga potrebno je, dakle, dvoje, tj. Inteligencija i stanovita prikladnost (*habilitas*) Neba za kružno kretanje. Ta prikladnost ne može biti Nebu unutarnja, nego je vanjska, a proizlazi iz okruglog oblika (*ratione rotundae figurae*) koji čini da prirodi nebeskih tijela, ako su pokrenuta, odgovara kružno kretanje: »Što međutim kažemo o prvome krugu, smatramo da isto treba podrazumijevati i za ostale krugove: budući naime da je čitava nebeska supstancija potpuno jednostavna te ne sadrži nikakvu formu informans, nužno, bez sumnje, nema niti unutarnju prikladnost kojom bi se pobudilo vlastito kretanje« (144). — Ukoliko se Nebo može usporediti sa živim bićem (prema Arist. 8. Phys., tex. 17), upoređuje se pokretanje nebeskih tijela od Inteligencijâ s načinom na koji um pokreće tijelo čovjeka (za druga živa bića, tj. za životinje, dolazi u obzir samo animalno pokretanje, izazvano od organizmu unutarnjih duševno-tjelesnih pobuda, te je analogija, iako je Dubrovčanin tu također spominje, mnogo dalja). Eficijencija pokretačke Inteligencije uspostavlja se prikladnošću okruglog oblika za kružno kretanje, kao što se eficijencija aktivnog uma može uspostaviti prikladnošću živog ljudskog organizma da djelovanjem ozbiljava ono što čovjek spoznaje i hoće. Kao što se pokretačka Inteligencija ne usmjerava, u toj vezi, na neko unutarnje svojstvo nebeskog kruga, tako se i aktivan um ne usmjerava na unutarnja vitalna svojstva organizma, nego čovjekov voljni poriv na djelovanje saobražava s vlastitom autonomnom zakonitošću: »I um dakako ne spekulativan, ukoliko nešto apsolutno promatra da li je istinito ili lažno; nego praktičan, ukoliko razlikuje da li je nešto dobro ili zlo; i zapovijeda volji da to slijedi ili izbjegava. Tako kad um neku stvar spozna kao dobru i predloži je volji, odmah nastaje razumna žudnja i javlja se pokretačka sposobnost od ničega drugog pobuđena osim od zapovijedi volje.« (144). Dalje se izlaže da tim načinom, tj. intelektom i voljom, Bog proizvodi kretanje prvoga kruga; dakako, beskrajno savršenije, jer u Bogu postoji jedinstvo intelekta i volje, kao i jedinstvo subjektivnog i objektivnog principa u božanskoj samospoznaji. — Iz Dubrovčaninove se interpretacije jasno vidi da Aristotelova zamisao božanskog pokretanja nebeskih krugova dobiva (kao i drugi oblici Aristotelova tumačenja kretanja) svoj pravi smisao tek u primjeni na stvaralačko djelovanje čovjeka, odakle je projektirana na tumačenje kosmosa.

Iako su nebeska tijela neraspadljiva a njihovo kretanje savršeno pravilno i vječno, ipak konverzije njihova kruženja i dijelovi tih konverzija neprestano nastaju, tj. prelaze iz mogućnosti u stvarnost. Dubrovčanin posebno ističe da je svaki pojedini obrtaj zvijezda i svaki njegov dio nov (148). Bog kao eficientni uzrok kretanja prvoga kruga proizvodi dakle, kroz svu vječnost, kontinuirano nastajanje novih konverzija zvijezda. U tome se očituje njegovo savršenstvo, a njegova apsolutna energetičnost se time ne smanjuje niti mijenja; promjene naime

koje on proizvodi ne nastaju u njemu kao pokretaču nego u pokrenutome. »Ništa se dakle ne protivi tome da bi vječne stvari, koje su stavljene u tijek, imale eficientan uzrok« (148), zaključuje Dubrovčanin.

Svršno pokretanje nebeskih krugova od Inteligencijâ ne nastaje, prema Dubrovčaninovu tumačenju Aristotela, tako da Nebo spoznaje i žudi savršeno pokretačkih Inteligencijâ, jer je Aristotel uzeo da jednostavna eterska materija Neba ne sadrži dušu niti bilo kakve pokretačke principe. Svršno pokretanje proizlazi, dakle, također od Inteligencijâ te nastaje pitanje u čemu se sastoji ta svrha. Aristotel se, kaže se, samo oskudno i nejasno izrazio o tome, kao o onome što se ne može doseći na osjetilima utemeljenom spoznajom. Averroes je međutim, smatra Dubrovčanin, dao u 12. *Metaph. comm.* 36. tumačenje tog pitanja u smislu koji Aristotelovom duhu najbolje odgovara. Osobita svrha koju ima bilo koja od Inteligencija pri pokretanju svoga kruga nije po tome tumačenju, kretanje kao takvo niti prokreacija stvari sublunarnoga svijeta, nego vlastito dobro i vlastito savršenstvo. Svaka naime od odvojenih Inteligencija jest u sebi savršena i nužna te na svome posebnom području ne žudi ni za čim izvan sebe. Vječnim okretanjem svoga kruga ostvaruje dakle svaka od Inteligencijâ spoznaju vlastitog savršenstva te neprekidno održava i širi svoju želju za tim savršenstvom kao za svojim osobitim dobrom. To je osobita svrha svake od odvojenih Inteligencijâ, a djelovanje na prokreaciju stvari sublunarnog svijeta nastaje doduše u vezi s time, ali u smislu sporedne svrhe, kao što čovjek (navodi se Averroesov primjer) koji teži savršenstvu vlastitoga duha očituje tu svoju težnju u djelima različitih umjetnosti i vještina, jer inteligenciji i duhu nije svojstvena ukočenost nego aktivnost. Dok niže Inteligencije imaju tako svoje svrhe u svojim posebnim krugovima, prva Inteligencija jest sveopća svrha s kojom je samospoznaja nižih Inteligencija usklađena kao što je neko partikularno savršenstvo usklađeno sa sveopćim i apsolutnim. To pak apsolutno savršenstvo jest samospoznaja božanske misli.

Interpretirajući Aristotelovu koncepciju tako da Bog neposredno pokreće prvi krug i kao svrha i kao eficient izvao je Dubrovčanin jedinstvo svršne i eficientne uzročnosti u takvome načinu djelovanja i, u vezi s time, dotakao se pitanja relacije subjekta i objekta u stvaralačkom djelovanju.

Na kraju diskusije Dubrovčanin upozorava na razlike između Aristotelovih stavova i katoličke vjere u pitanjima o kojima se raspravlja. Prema katoličkoj vjeri, odvojene Inteligencije nisu neposredni pokretači zvjezdanih kretanja te niti im je broj određen brojem kretanja zvijezda (pri čemu se poziva na D. Areopagitu) niti im se značenje sastoji u takvoj funkciji; Bog nije prva od odvojenih Inteligencija, a njegov odnos spram materijalnog kosmosa ima bitno različit značaj od pokretača prvoga zvjezdanog kruga.

Bez sumnje se može reći da Juraj Dubrovčanin pokazuje veliku samostalnost u odnosu na različite autoritete kojih mišljenja uspoređuje i kritički dovodi u vezu s tekstovima iz samog Aristotela uvijek tako da

ti tekstovi bivaju osvjetljeni iz temeljitog poznavanja cjelovite Aristotele filozofije. On je svjestan toga da je, premda je nemoguće u potpunosti zahvatiti samu originalnu misao Filozofa ipak se mogu istraživanjem njezine unutarnje koherencije otkrivati krivotvorenja i uklanjati takva rješenja koja su tuđa Aristotelovom duhu. Dubrovčanin tako svojim analizama i zaključcima uz vrijednosti koje sadrži Aristotelova filozofija razotkriva i njezine unutarnje teškoće u nekim problemskim sklopovima te, bilo namjerno bilo nenamjerno, čini vidljivima neprimjerenosti da stanoviti Aristotelovi stavovi služe kao temelj za rješavanje raznih pitanja koja su se nametala u tadašnjoj epohi i vjerskih, znanstvenih ili filozofskih. Takvo držanje istinskog istraživača bez sumnje više pridonosi razvoju ljudske misli u njezinom povijesnom kretanju nego zaoblazanje poteškoća, odnosno njihovo premoščavanje stavovima koji su tuđi onoj filozofiji koja se interpretira.

Zusammenfassung

GEORGIUS RAGUSEIUS ZUR ARISTOTELISCHEN DEUTUNG DES BEWEGERS DES ERSTEN KREISES

Indem er in seinem Werk *Peripateticae disputationes* die Fragen der Aristotelischen Naturphilosophie in Betrachtung zieht, ist Georgius Raguseius in der achten Disputation bemüht, die aristotelische Deutung des ersten Bewegers und seines kausalen Zusammenhanges mit der Bewegung des ersten Himmelkreises, d. h. mit der Bewegung der Fixsterne, zu erläutern. Er hebt hervor, dass zwei Arten jenes, das ewig ist, bestehen: die unveränderlichen ewigen Dinge und das Fliessende. Während Raguseius in seiner siebten Disputation festgelegt hat, dass zwischen dem ersten Beweger und der ewigen Grundlagen der Natur ein allein finaler Zusammenhang bestehe, ist er der Meinung, dass Aristoteles für die zweite Art des Ewigen, für Bewegung und Zeit, auch einen effizienten Kausalzusammenhang annimmt. Zum Unterschied zu der platonistischen Konzeption, der auch die alexandrische Deutung sich nähert, und der zufolge die Bewegung des Himmels aus der immanenten Wirksamkeit der Seele entsteht, betrachtet Aristoteles die *Intelligentiae separatae* als die unbewegten Beweger der Sternkreise. Die Frage der Zahl der unbewegten Beweger ist in seiner *Physik* nicht gelöst, doch sagt Aristoteles in der *Metaphysik* (XII) deutlich, dass es eben so viel unbewegte Beweger wieviel Sternbewegungen beziehungsweise wieviel Himmelssphären gäbe. Einer dieser Beweger ist der Erste, und zwar die *Intelligentia assistants* des ersten Kreises, d. h. die die Fixsterne unmittelbar bewegende Intelligenz. Die *Intelligentiae*, die die niederen Kreise in Bewegung setzen, obwohl jede von ihnen ihr eigenes Ziel verfolgt, nehmen sich zum Exemplar die Vollkommenheit der höchsten Intelligenz, d. h. die Vollkommenheit des Bewegers des ersten Kreises. Über dieser ersten Intelligenz gibt es

nichts vollkommeneres, sie ist also, Aristoteles' Meinung nach, Gott. Der erste Kreis wird demnach unmittelbar von Gott aus in Bewegung gesetzt. In der Weise wie die höchste Intelligenz den ersten Kreis in Bewegung setzt verwirklicht sich, nach dieser Deutung Raguseius', die Einheit der effizienten und finalen Kausalität. — Sichtbar bleiben aber die Schwierigkeiten in die Aristoteles verfällt, indem er die abstrakten Intelligenzen von den Himmelskörpern, die sie bewegen, abgesondert hat. Raguseius ist nicht gewillt diesen Horismus durch nichtaristotelische Lösungen zu beseitigen, sondern bemüht sich, den reinen aristotelischen Gedanken wiederzugeben.